

УДК 330.1:330.5](477)

DOI: 10.18524/2413-9998.2022.3(52).275791

Ю. О. Коваленко,

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри управління і фінансово-економічної безпеки,
Донецький національний технічний університет
вул. Потебні, 56, Волинська область, м. Луцьк, 43018, Україна
e-mail: yuliia.kovalenko@donntu.edu.ua

ПИТАННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ

У статті висвітлені питання визначення можливих інституційних основ інформаційної економіки в контексті національних економічних інтересів. Проведено теоретичне дослідження щодо поняття інституціоналізації та доведено, що інституціоналізація інформаційної економіки в контексті національних економічних інтересів повинна мати на меті створення дієвих взаємозв'язків між інституціями в сфері виробництва, розподілу, обміну і споживання інформації, що дасть змогу вивести систему національних економічних інтересів на якісно новий рівень, здатний забезпечити ефективне функціонування економіки в цілому. Визначено поняття «інституціоналізація інформаційної економіки» як процес визначення та закріплення економічних норм, правил, моделей поведінки та принципів прийняття рішень, що регулюють взаємодію з приводу задоволення потреб усіх членів інформаційного інституційного середовища. Акцентовано увагу на те, що перехід на новий ступінь економічного розвитку потребує посилення інноваційної активності та нового підходу до нововведень, що включає економічні та соціальні особливості, активізацію можливостей інноваційного потенціалу підприємств, галузей в умовах інформаційної економіки. Зроблено аналіз щодо тенденцій розвитку ІТ сектора в національній економіці, наведено основні положення щодо значущості ІКТ в забезпеченні національних економічних інтересів суспільства.

Ключові слова: інформація, інформаційно-комунікаційні технології, інституціоналізація, інституціоналізація інформаційної економіки, національні економічні інтереси.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасному суспільстві розвиток інформаційно-комунікаційних технологій сприяє активному процесу інформатизації соціально-еконо-

мічних відносин, істотно впливає на характер і структуру економічних інтересів суб'єктів господарювання. Головною рушійною силою та основним фактором розвитку суспільства в інформаційній економіці стає не виробництво та споживання матеріальних благ, а виробництво і споживання інформації та знань. Процес інформатизації тісно пов'язаний з національними економічними інтересами з приводу задоволення інформаційних потреб, чим забезпечується ефективне функціонування та стабільний розвиток економічної системи в цілому. Інтернет-технології не лише швидко впроваджуються у бізнес, політику, державне управління, а й трансформують характер міжособистісних відносин у суспільстві.

Формування нової системи економічних відносин у рамках моделі інформаційної економіки спричинило розвиток нових конфліктів інформаційних інтересів та потребу у формуванні інституційного середовища реалізації соціально-економічних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам формування та функціонування інформаційної економіки, становлення інформаційного суспільства присвячені роботи таких зарубіжних дослідників, як Д. Белл, Дж. Гелбрейт, М. Кастельс, Ф. Махлуп, А. Тоффлер, Е. Масуда, Й. Шумпетер та ін.

Питанням інституціоналізації у різних сферах присвячено чимало наукових праць. Серед закордонних дослідників найбільш відомі такі як: М. Вебер, Н. Ползбі, С. Гантінгтон, Г. Коупланд, С. Петтерсон, П. Бергер, Т. Лукман, Л. Форбес, А. Селінгман, Р. Джефферсон, Дж. Мейер, Л. Лонглі, Д. Норт.

Серед вітчизняних дослідників найбільш відомі праці Р. Нуреева, В. Демент'єва, В. Якубенка, А. Ткача, В. Тарасевича, С. Фролова, О. Гриценка, які присвячені дослідженню геополі-

тичним, культурним, історичним чинникам інституціональних перетворень в економіці.

У працях українських вчених Г. Колодка, О. Богомолова, І. Єфіменка, Д. Лук'яненка, Ю. Пахомова питання інституалізації розглядається у загальноглобалізаційному аспекті, соціально-комунікативній сфері присвячені роботи Т. Топчія, В. Андрущенко, О. Сидоренка, політичній та соціально-економічній сфері присвячені наукові роботи О. Кілієвича, А. Гальчинського, О. Сохацької, інноваційній аспект інституціоналізму розглядаються в наукових працях А. Маслова, В. Базилевича, А. Чухна.

Зазначаючи результативність здійснених досліджень, зауважимо, що питання інституціоналізації інформаційної економіки залишається на сьогодні поза увагою.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретичних основ інституціоналізації інформаційної економіки в контексті національних економічних інтересів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Закони формування, функціонування та розвитку економічних систем завжди реалізуються через діяльність суб'єктів господарювання, стимулом для якої є їх інтереси. В свою чергу, інтереси національної економіки є сукупністю об'єктивних ринкових потреб держави, при задоволенні яких забезпечується ефективне функціонування та розвиток її економічної системи. Отже, інституціоналізація інформаційної економіки в контексті національних економічних інтересів повинна мати на меті створення дієвих взаємозв'язків між інституціями в сфері виробництва, розподілу, обміну і споживання інформації, що дасть змогу вивести систему національних економічних інтересів на якісно новий рівень, здатний забезпечити ефективне функціонування економіки і цілому.

На думку представників інституціональної теорії (Ф. Перру, Дж. Ходжсона, Дж. Гелбрейта), держава повинна активно впливати на інституціональне середовище в економіці, «тому що спонтанна селекція інститутів, як переконливо показує еволюційна теорія, далеко не завжди обирає кращі, оптимальні варіанти. Навпаки, вона може зміцнити такі інститути, які суперечать інтересам суспільства» [1].

С. Петтерсон і Г. Коупланд трактують інстиціоналізацію як процес, унаслідок якого інститути отримують свої цінності та стабільність.

С. Гантінгтон вважає, що інституціоналізація починається тоді, коли складається ситуація стабільної кооперації між ключовими акторами і групами, які мають більшість необхідних для функціонування організації ресурсів [2; 3].

У науковій літературі немає одностайного розуміння щодо системи інститутів, які б забезпечували ефективність економічної діяльності.

С. Фролов визначає соціальну інституціоналізацію як процес визначення та закріплення соціальних норм, правил, статусів і ролей, приводить їх у систему, яка здатна діяти в напрямку задоволення деякої суспільної потреби. Цей процес проходить в декілька етапів: від виникнення потреб, формування цілей, створення системи статусів і ролей, що охоплюють усіх членів інституту, до створення чіткої статусно-рольової інституціональної структури [4, с. 11].

І. Єфіменко під інституціоналізацією розуміє процес, який здійснюється згідно з об'єктивними закономірностями і виконується у п'ять етапів. Перший етап інституціоналізації пов'язаний із відокремленням процесів у самостійні сектори, які охоплюють специфічні операції й процедури, що відбивають

внутрішній алгоритм конкретної діяльності. Другий етап пов'язаний із формуванням особливих професійно-корпоративних видів діяльності, що обслуговують відособлену сферу. На третьому етапі формуються формальні та неформальні норми та правила поведінки суб'єктів створених сегментів. На четвертому етапі формуються державні та недержавні спеціальні інститути, що регулюють діяльність учасників інституціонального середовища. П'ятий етап характеризується обміном повноважень та взаємодією сторін учасників інституціонального сектору [5].

Отже, можна констатувати те, що інституціоналізація в інформаційній економіці являє собою процес визначення та закріплення економічних норм, правил, моделей поведінки та принципів прийняття рішень, що регулюють взаємодію з приводу задоволення потреб усіх членів інформаційного інституційного середовища.

Слід зазначити, що у Україні відбувається становлення інформаційної економіки, що супроводжується формуванням основних е-інституцій. Всі інституції інформаційної економіки можна поділити на інститути управління, забезпечення та інститути розвитку (таблиця 1).

Отже, можна констатувати те, що в Україні майже сформована система інституцій управління та забезпечення, а система інститутів розвитку потребує подальшого вдосконалення.

Баланс економічних інтересів на національному, регіональному та місцевому рівні має неоднозначну структуру. Це може бути баланс як індивідуальних (інтереси особистості, колективу) так і спільних інтересів (інтереси підприємств, організацій, установ), що має свій прояв у найважливіших засадах з приводу виведення інституціональних форм національних економічних інтересів, які витікають із загальних передумов розвитку, взаємопов'язаних

цілей, завдань, ефекту колективних процесів, що системно синтезують макроекономіку країни.

Таблиця 1

Інституалізація інформаційної економіки і України

Форми інституалізації	Рівень організації	Види організації	Форми вираження
<i>Існуюча система інституціоналізації</i>			
Інститути управління	державний, регіональний, місцевий	політичні	е-урядування е-демократія
Інститути забезпечення		правові	е-правосуддя
		фінансові	е-банкінг, е-трейдинг
		соціально-культурні	е-навчання, е-медицина, е-культура
		бізнесу	е-бізнес, е-страхування, е-консалтинг, е-комерція, е-маркетинг
<i>Система подальшого розвитку інституціоналізації</i>			
Інститути розвитку	державний, регіональний місцевий	бізнес-структур	е-інновації (ІТ-кластери, інноваційні підприємства, центри досліджень, конструкторсько-проектні організації, бізнес-інкубатори, центри трансфертних технологій, інформаційно-аналітичні центри)
		особистості	е-навчання (центри корпоративного навчання, освітні комплекси, установи)

			початкової, середньої та вищої професійної освіти, додаткової та післявузівської освіти та ін.)
--	--	--	---

Джерело: складено автором.

Розвиток інформаційних технологій сприяє розвитку нових економічних інтересів для підприємств та особистості. Економічні інтереси підприємств у сучасних умовах господарювання характеризуються вищим ступенем невизначеності, стрімкими змінами кон'юнктури ринку, умовами господарювання, що висуває нові вимоги до прийняття ефективних управлінських рішень.

Завдяки розвитку інформаційних технологій формується новий економічний віртуальний простір, де визначаються нові умови господарювання, відмінні від традиційних видів господарської діяльності, з'являються нові можливості для підприємств, що призводить до формування нових способів реалізації економічних інтересів. Нові умови віртуального простору характеризуються низкою якісних змін господарювання, а саме: розвиток мережевих структури управління підприємств та віртуальних організацій; висока дохідність інформаційного сектору економіки з точки зору ефективності вкладення капіталу; стрімке зростання сектору електронної торгівлі, надання інформаційних послуг; зростання ділової активності завдяки доступності до інформаційних ресурсів незалежно від географічних бар'єрів; активний розвиток електронних форм економічної взаємодії, використання електронних грошей як засобу платежу та багато іншого.

За даними Держкомстата України за період з 2019-2020 рр. кількість підприємств, що здійснювали електронну торгівлю збільшилася на 2,2% , а осяг реалізованої продукції (товарів,

послуг), отриманий від електронної торгівлі збільшився на 24,5% . Частка кількості підприємств, що проводили навчання у сфері ІКТ у загальній кількості підприємств за напрямками навчання для фахівців у сфері ІКТ збільшилася на 18,4% , а для інших працівників – на 2,3% (табл. 2) [6].

Таблиця 2

Аналіз показників розвитку ІКТ в Україні за 2019-2020 рр.

Показник	Роки		
	2019	2020	Темп зміни (%)
Кількість підприємств, які здійснювали електронну торгівлю – одиниць	2440	2494	102,21
– у% до загальної кількості підприємств	4,8	4,9	-
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), отриманий від електронної торгівлі, тис. грн	292731939,1	364571488	124,54
– у% до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств	4,5	5,0	-
Частка кількості підприємств, що проводили навчання у сфері ІКТ, у загальній кількості підприємств за напрямками навчання – для фахівців у сфері ІКТ	3,8	4,5	118,42
– для інших працівників	4,3	4,4	102,33

Джерело: складено автором згідно [6].

Отже, перехід на новий ступінь економічного розвитку потребує посилення інноваційної активності та нового підходу до нововведень, що включає економічні та соціальні особливості, активізацію можливостей інноваційного потенціалу підприємств, галузей в умовах інформаційної економіки, де формою вираження мають бути е-інновації.

Основними інтересами сучасної людини в інформаційній економіці на першому плані стають прагнення до саморозвитку, самоосвіти, постійному вдосконаленню професійних навичок та підвищення культурного та освітнього рівня. Доступність інформації та сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, різноманітність інформаційних ресурсів визначили лідируючі позиції інтересам особистості.

У сфері освіти Інтернет надає студентам та викладачам доступ до значного обсягу актуальної інформації та знань (бібліотеки, електронні каталоги, музеї, науково-дослідні центри). Завдяки використанню ІКТ з'явилися такі форми як дистанційне навчання та онлайн-навчання, чим покращується загальна ефективність освіти у школах та вищих навчальних закладах, а також на підприємствах. Формуються нові мотиви економічної поведінки суб'єктів, що спрямовані на підвищення ступеня поінформованості суб'єктів, удосконалення способів, засобів та інструментів накопичення та передачі інформації, знань, тобто йдеться про формування нового типу суспільної свідомості – інформаційну свідомість.

Фахівці вважають, що національна економіка України на сучасному етапі знаходиться в стані пошуку та ідентифікації ефективних інституціональних форм соціально-економічного розвитку. О. М. Москаленко визначає, що «інституціональні дисбаланси та розриви, дисфункціональність макроекономічної системи, регрес суспільних і базових ринкових інститутів

залишаються ключовими характеристиками економічної системи України, а також визначають тенденції її економічного розвитку і формують небажані закономірності взаємодії та зворотні зв'язки між економічними агентами та економічною владою тощо» [7].

За даними проведеного дослідження української Асоціації «IT Ukraine» за підсумками 2021 українська IT-галузь зросла на 36% з \$ 5 млрд. експорту до \$ 6,8 млрд., кількість спеціалістів у той же час збільшилась з 244 тис. до 285 тис. Таким чином, за останні три роки галузь зросла більш ніж удвічі по експорту та більш ніж на 50% по кількості спеціалістів. Українська IT-галузь активно залучає інвестиції для розвитку. Щороку, в середньому, укладається угод на загальну суму в 300-700 млн дол. Більша частина угод – інвестиції та гранти для стартапів на ранніх етапах розвитку (Seed та Preseed), проте більшу частину фінансування отримують кілька найбільших компаній.

Україна має переваги на IT-ринку порівняно з найближчими країнами-конкурентами. Це – найбільший ринок праці, найбільша кількість випускників з IT-спеціалізацією. В Україні в 2-4 рази більше IT-спеціалістів на 100 тис. населення, ніж у країнах-конкурентах. Це свідчить про високий потенціал розширення зайнятості в IT-сфері через формальну освіту та перекваліфікацію (світчинг) (таблиця 3) [8].

Розвиток IT-індустрії стабільно забезпечує збільшення фіскальних надходжень від цієї сфери економіки України. Так, за останні 6 років вони зросли більш ніж втричі. У 2020 р. було сплачено податків і зборів на суму 17,2 млрд грн, якої достатньо, наприклад, для:

- фінансування всієї програми субсидій на придбання газу і ЖКП за 10 місяців 2020 року;
- виплати місячних пенсій 4,9 млн пенсіонерам. 90% фінансування всіх медичних послуг, пов'язаних із COVID-19, у 2020 р.;

- капітального ремонту 682 км автошляхів;
- фінансування всієї судової системи України.
- фінансування діяльності всіх антикорупційних органів України (НАБУ, ДБР, НАЗК, ВАСУ, АРМА) та Генеральної прокуратури (95%) [8].

Наведені дані визначають те, що ІКТ стають найважливішим чинником економічного та соціального розвитку сучасного суспільства. Можна припустити те, що з подальшим розвитком ІКТ макроекономічні показники, що відображають стан національної економіки, зазнаватимуть суттєвих змін. Цілком можливо, що найближчим часом будуть використовуватися нові індикатори, що характеризують стан інформаційної економіки.

Таблиця 3

Розвиток ІТ потенціалу України за 2021 р.

Країна	Частка експорту комп'ютерних послуг у ВВП, %	Розмір ринку праці, млн осіб	Кількість ІКТ-спеціалістів, тис. осіб на 100 тис. населення	Кількість студентів ІКТ, тис. осіб	Кількість випускників ІКТ, тис. осіб на 100 тис. населення
Україна	2,7	18,1	289,2	104,7	68,0
Білорусь	3,3	4,5	124,9	21,3	58,0
Сербія	2,8	3,2	93,2	22,5	46,0
Естонія	2,4	0,7	32,3	4,4	54,0
Угорщина	1,5	4,7	132,5	22,4	31,0
Польща	1,3	17,0	430,7	50,3	23,0
Литва	1,2	1,5	37,0	6,4	31,0
Словаччина	1,2	2,7	76,6	6,9	32,0

Джерело: складено згідно джерела [8].

Висновки та пропозиції. Отже, інституціоналізація інформаційної економіки в системі національних економічних інтересів визначається процесом взаємодії економічних інтересів всіх суб'єктів виробництва та споживання в системі, що виражає, з одного боку, специфічні закономірності економічного розвитку, з іншого, – національну універсалізацію господарських взаємовідносин. Ознаками інституціоналізації повинно бути: закріплення відповідних правових норм та моральних правил, що регулюють господарські взаємовідносини суб'єктів господарювання та суспільства; створення ринкових механізмів взаємного узгодження індивідуальних та загальнонаціональних економічних інтересів, що має визначатися в державних програмах економічного розвитку; забезпечення відповідності економічних інтересів усіх верств населення економічному потенціалу країни; забезпечення узгодженої, збалансованої відтворювальної взаємодії всіх господарських ланок у країні в перспективі соціально-економічного розвитку.

Список використаної літератури

1. Нестеренко А. Современное состояние и основные проблемы институционально-эволюционной теории. *Вопросы экономики*. 1997. № 3. С. 42–57.
2. Copeland G.W., Patterson S.C. Changing an institutionalized system. Dies. (Hg.), *Parliaments in the Modern World. Changing Institutions*, Ann Arbor, 1994. P. 151–160.
3. Huntington S.P. *Political order in changing societies*. Yale University Press. 2006.
4. Фролов С. С. Социология организаций. Москва : Гардарики. 2011. 304 с.
5. Єфіменко І. А. Особливості інституціоналізації економіки в трансформаційний період. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Економіка*. 2010. Вип. 10. С. 50–55.
6. Сайт Держкомстату України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.

7. Москаленко О.М. Теорія та методологія інституціональної структури моделі випереджаючого економічного розвитку. *Ефективна економіка*. 2014. № 1. С. 24–29.
8. Ukraine IT Report in 2021. URL: https://drive.google.com/file/d/1rDOzj3_hKgXflj8czwIVzP8Ct4lBY5eW/view.

Стаття надійшла 05.11.2022 р.

Yuliia Kovalenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Management
and Financial and Economic Security,
Donetsk National Technical University
56, Potebni St., Volyn region, Lutsk, 43018, Ukraine
e-mail: yuliia.kovalenko@donntu.edu.ua

**THE ISSUE OF INSTITUTIONALIZATION
OF THE INFORMATION ECONOMY
IN THE CONTEXT OF NATIONAL
ECONOMIC INTERESTS**

The article reflects the issues of determining the possible institutional foundations of the information economy in the context of national economic interests. A theoretical study has been carried out on the concept of institutionalization and it has been proved that the institutionalization of the information economy in the context of national economic interests should be aimed at creating effective relationships between institutions in the field of production, distribution, exchange and consumption of information, which will allow us to derive a system of national economic interests. A new level is able to ensure the effective functioning of the economy as a whole. The concept of "institutionalization of the information economy" is defined as the process of defining and fixing economic norms, rules, behaviors and decision-making principles that regulate interaction to meet the needs of all members of the information institutional environment. All institutions of the information economy can be divided into institutions of management, support and development institutions. To date, a system of management and support institutions has almost been formed in Ukraine, and the system of development institutions requires further improvement. The balance of economic interests at the national, regional and local levels has an ambiguous structure. This can be a balance of both individual (the interests of the individual, the team) and common interests (the interests of enterprises, organizations, institutions), which is manifested in the most important principles for the derivation of institutional forms of national economic interests

arising from the general prerequisites for the development of related goals, objectives, the effect of collective processes that systematically synthesize the country's macroeconomics. It is proved that the economic interests of enterprises in modern economic conditions are characterized by a higher degree of uncertainty, rapid changes in market conditions, economic conditions, which puts forward new requirements for making effective management decisions. Thanks to the development of information technologies, a new economic virtual space is being formed, where new business conditions are defined that are different from traditional types of economic activity, new opportunities for enterprises appear, which leads to the formation of new ways of realizing economic interests. Attention is focused on the fact that the transition to a new degree of economic development requires an increase in innovative activity and a new approach to innovation, including economic and social features, activation of the innovative potential of enterprises and industries in the information economy. The analysis of trends in the development of the IT sector in the national economy is carried out, the main provisions are given regarding the importance of ICT in ensuring the national economic interests of society.

Key words: information, information and communication technologies, institutionalization, institutional analysis of the information economy, national economic interests.

References

1. Nesterenko A. (1997) *Sovremennoe sostoyanie i osnovnye problemy institucionalno-evolyucionnoj teorii. Voprosy ekonomiki.* № 3. P. 42–57.
2. Copeland G.W., Patterson S.C. *Changing an institutionalized system.* dies.(Hg.), *Parliaments in the Modern World. Changing Institutions,* Ann Arbor, 1994. P. 151–160.
3. Huntington S.P. *Political order in changing societies.* Yale University Press. 2006.
4. Frolov S.S. (2011) *Sociologiya organizacij.* M.: Gardariki, 304 p.
5. Yefimenko I.A. (2010) *Osoblivosti institucionalizaciyi ekonomiki v transformacijnij period. Zbirnik naukovih prac Harkivskogo nacionalnogo pedagogichnogo universitetu imeni G. S. Skovorodi. Ekonomika,* № 10. P. 50–55.
6. Sajt Derzhkomstatu Ukraini. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Moskalenko O. M. (2014) *Teoriya ta metodologiya institucionalnoyi strukturi modeli viperedzhayuchogo ekonomichnogo rozvitku. Efektivna ekonomika,* № 1, pp. 24–29.
8. *Ukraine IT Report in 2021.* Available at: https://drive.google.com/file/d/1rDOzj3_hKgXflj8czwIVzP8Ct4lBY5eW/view.